

Magyar Helsinki Bizottság

MAGYAR HELSINKI BIZOTTSÁG

1054 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 36-38. I/12.

1242 Budapest, Pf. 317.

Tel/fax: + 36 1 321 4323, 321 4141, 321 4327

helsinki@helsinki.hu

helsinki.hu

tamogass.helsinki.hu

helsinki.blog.hu

EMBERTELEN TÚLSÚFOLTSÁG A MAGYAR BÖRTÖNÖKBEN

HÁTTÉRANYAG AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK TÚLSÚFOLTSÁGGAL KAPCSOLATOS DÖNTÉSÉHEZ

A strasbourgi emberi jogi bíróság 2015. március 10-én nyilvánosságra hozott határozatában ún. pilot eljárásra utasította Magyarországot a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható körülmények miatt.

Pilot eljárást akkor rendel el az Emberi Jogok Európai Bírósága (Bíróság), ha a beérkezett panaszok alapján egyértelművé válik, hogy egy országban rendszerszintűen fordulnak elő hasonló jogsértések, és az egyedi panaszok ügyében hozott elmarasztaló ítéletek sem sarkallják arra az ország kormányát, hogy kezelje a problémát.

A Bíróság Magyarországot már eddig is több ítéletében marasztalta el és kötelezte a kormányt kártérítés („igazságos elégtétel”) fizetésére a börtönbeli körülmények miatt. Valójában a magyar börtönökben fogva tartott 18ezer ember jelentős része sikerrel fordulhatna a bírósághoz, hiszen legtöbbször rendkívül zsúfolt zárkákban tartják fogva, sokszor úgy, hogy a WC egy légtérben van a talpalatnyi lakóhelyiséggel. A Bíróság szerint az ilyen elhelyezési körülmények embertelenek, sértik az Emberi Jogok Európai Egyezményét.

A Magyar Helsinki Bizottság börtönmegfigyelői 2013-ban a kecskeméti börtönben láttak olyan zárkát, ahol a fogvatartottaknak a WC fedelén kellett ülniük, miközben esznek, mert olyan szűkös volt a mozgástér.

A pilot döntésben a Bíróság intézkedéseket javasolt, amelyeket a magyar kormánynak végre kell hajtania annak érdekében, hogy a zsúfoltság csökkenjen a hazai börtönökben. A Bíróság különös hangsúlyt fektetett a fogvatartottak számának csökkentésére – szemben az új férőhelyek létesítésével – és a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések szélesebb körű alkalmazására. A pilot döntésben a Bíróság jóvátételt is megítélt a jogsértő bánásmód miatt hat panaszosnak (a hat panaszosnak összesen 73.900 eurót).

A hat panaszos egyike Varga Lajos, őt a Magyar Helsinki Bizottság képviseli.

A kormány így próbálja kezelni a zsúfoltságot

1. A magyar kormány **börtönöket épít** a túlzásúfolttság csökkentésére. Ez jelentős költséggel jár, önmagában és különösen rövidtávon **nem megoldás**.
2. A büntetés-végrehajtásban azon igyekeznek, hogy az egyes **börtönök között arányosan helyezték el** a fogvatartottakat. Azonban, összességében másfélszer annyi a fogvatartott, mint ahány férőhely van, ezért világos, hogy ez a megoldás csak **túlzoltásra** jó, ráadásul a fogvatartottak mozgatása pénzbe kerül, és az átszállított fogvatartottak messze kerülnek a családjuktól, ami rontja a visszailleszkedésük esélyeit.
3. A kormány arra hivatkozik, hogy **szabadságelvonással nem járó szankciókat** vezet be. Ezeket azonban a bíróságok **nem alkalmazzák**. Ezzel szemben a szabálysértésekért kiszabott elzárások száma jelentős, és a kormány 2013-ban bevezette a kisebb bűncselekményekért kiszabható büntetőjogi elzárást is.
4. A kormány érve, hogy az előzetes letartóztatás mellett a **házi őrizet** jogintézménye is rendelkezésre áll, csak hogy az elektronikus nyomkövető bevezetése óta **sem nőtt jelentősen** a házi őrizetesek száma, és sokszor indokolatlanul hosszú ideig maradnak előzetesben olyanok is, akik nem jelentenek veszélyt az eljárásra.

A Helsinki Bizottság ezt javasolja a zsúfoltság csökkentésére

1. **Töröljék el a „középmértékre”** vonatkozó szabályt: 2010 óta a bírácoknak az ítélet kiszabásakor a büntetési tétel középmértékéből kell kiindulniuk. E szabály alapján jelentősen szigorúbb ítéletek születnek, mint korábban: Egy 2014. év végi konferencián az egyik ítélőtábla elnöke egy rablási ügyről beszélt, amelyben 9 év szabadságvesztés büntetést kellett kiszabnia, miközben a korábbi gyakorlatban 3 év volt a hasonló bűncselekményekre kiszabott jellemző mérték. A középmérték eltörlése növeli a bírók mozgásterét a büntetés egyéniesítésében.
2. Alakítsanak ki egy mechanizmust, amely alapján bírói döntéssel lehetőség nyílik egyes (pl. csekély súlyú, nem erőszakos bűncselekmény miatt elítélt, jó magaviseletű, a büntetés számottevő részét kitöltött) **fogvatartottak szabadon bocsátására**, ha a börtönök telítettsége meghaladja a 100%-ot.
3. Képezzék, érzékenyítsék a bírákat és ügyészeket, hogy a **szabadságelvonást valóban csak végső eszközként** alkalmazzák.

Például:

- segítsék elő, hogy a bírák és ügyészek személyes, közvetlen tapasztalatot szerezzenek a fogvatartási körülményekről és a szabadságelvonás hatásairól;
- szervezzenek képzéseket a bírák és ügyészek számára a szabadságelvonással nem járó vagy kevesebb korlátozással járó intézkedések, büntetések (pl. házi őrizet, közérdekű munka büntetés) és a helyreállító igazságszolgáltatás természetéről és nemzetközi gyakorlatáról; teremtsék meg az alkalmazhatóság jogi és pénzügyi hátterét és vonják be ebbe a munkába a civil társadalom szereplőit is;

4. Módosítsanak egyes szabadságelvonással járó büntetések és intézkedések szabályozásán.

Például:

- szorítsák **minimumra a 18. évüket be nem töltötték szabadságelvonását**, töröljék el a fiatalkorúak szabálysértési elzárását.
- **fiatalkorúakat** – a legsúlyosabb bűncselekmények miatti fogvatartás kivételével – csak **javítóintézetben** tartsanak fogva;
- legyen kifejezett jogszabályi lehetősége a **bírácoknak az előzetes letartóztatás megszüntetésére** (adott esetben más, enyhébb kényszerintézkedés alkalmazása mellett), ha a nyomozó hatóság vagy az ügyész nem tartja be a soron kívüli eljárás kötelezettségét egy olyan ügyben, ahol a terhelt fogva van;

5. **Csökkentsék az elzárással** fenyegetett szabálysértések számát, szüntessék meg azt a rendszert, amelyben bírósági meghallgatás nélkül lehetőség van a szabálysértési szankciók elzárásra való átváltoztatására.

1. A túlzúfoltság folyamatosan nő

A magyarországi börtönökben folyamatosan emelkedik a túlzúfoltság. Míg 2011 elején 133% volt a telítettség, 3 évvel később 10%-kal magasabb. Az elmúlt 5 évben a fogvatartottak elhelyezését szolgáló férőhelyek száma csak minimálisan nőtt: 2013-ban mindössze 28 hellyel volt több, mint 2008-ban. A fogvatartottak száma azonban folyamatos emelkedett, 2014 január 1-én már több mint 18 ezren ültek börtönben.

Egyes börtönökben a telítettség mértéke meghaladja a 200%-ot, azaz a hatóságok kétszer annyi embert helyeznek el az adott büntetés-végrehajtási intézetben, mint ahányat jogszerűen befogadhatnának.

A Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben egy mintegy 27 m² területű zárkában, amelyben WC is volt, tíz fogvatartott töltötte a büntetését.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben egy 8 m²-es zárkában lakott együtt három fogvatartott. Számos zárka eleve egyszemélyes, 5 m² területű, zárkán belüli WC-vel, és a falak között 1,5 méternél kisebb távolsággal, ennek ellenére két fogvatartott elhelyezését szolgálja. Sok fogvatartottat akár napi 23 órán és éveken keresztül tartottak fogva ilyen körülmények között.

A Magyar Helsinki Bizottság börtönmegfigyelői által a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben készített fényképek jól szemléltetik, hogy milyen körülmények vannak azokban az intézetekben, amelyeket a XIX. század végén építettek, és még mindig büntetés-végrehajtási intézetként működnek.

Hasonló helyzettel szembesültek a Magyar Helsinki Bizottság megfigyelői a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben a 2013 augusztusában tett látogatáson.

Megjegyzendő, hogy a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága időközben utasítást adott ki, hogy az intézetek kerüljék el a háromszintes ágyak használatát, ennek ellenére a büntetés-végrehajtási intézeteknek a fogvatartottakat néha az ágyak harmadik szintjén kell elhelyezniük a súlyos túlsúlyosság miatt.

Ha az egy főre jutó börtönbeli mozgástér nem éri el a 4 m²-t, akkor azt az Európai Emberi Jogi Bíróság eleve egyezményesértőnek tartja. Ha nem tudnak az emberi létezéshez minimálisan szükséges teret biztosítani a fogvatartottaknak egy börtönben, akkor a bánásmód embertelen. Ezt tetézi, ha a fogvatartottak nem, vagy nagyon kevés időre hagyhatják el a zárkájukat, valamint ha a WC egy légtérben van a lakóhelyiséggel.

A túlsúlyosság bizonyítottan rengeteg feszültséget szül a fogvatartottak egymással és a személyzettel kapcsolatos viszonyában is. Ha a rabok tétlenül, összezárva, értelmes elfoglaltság nélkül töltik idejüket, akkor a felügyeletnek fokozott energiákat kell a rend és a biztonság fenntartásába fektetnie. A társadalomnak is az az érdeke, hogy a fogvatartás emberi körülmények között történjen, mert ennek hiányában nem számíthatunk arra, hogy a bűnelkövetők reszocializációja eredményes lesz. Ha a rabokkal való bánásmód embertelen, kisebb az esélye, hogy a szabadulást követően betartják az alapvető együttélési normákat.

2. A fogvatartottak arányos elhelyezése messze a családtól

Az ún. telítettség-kiegyenlítő program keretében a BVOP országos szinten csoportosít át fogvatartottakat a zsúfoltabb börtönökből a kevésbé telítettekbe. A cél üdvözlendő, ugyanakkor az intézkedések eredményeként a fogvatartottak sokszor távol kerülnek a családjuktól, ennek következtében az előírt havi egy látogatás is elmarad olykor. A családi kapcsolatok megszakadása a szabadulást követő társadalmi visszailleszkedést szinte lehetetlenné teszi. A látogatások hiánya már a börtönben is feszültséget szül a személyzet és a fogvatartottak között, és a fogvatartottak egymás közötti viszonyában is.

A Helsinki Bizottság egy 2012-es börtönlátogatása alkalmával beszélt olyan fogvatartott nővel, aki több mint egy éve nem találkozott családjával, köztük 9 gyermekével, noha ezt mind ő, mind családjá igényelte volna. Egy másik fogvatartott 8 hónapja nem láthatta négy gyermekét.

3. A börtönépítés nem tud lépést tartani a létszámnövekedéssel

A kormány egy további tervbe vett megoldása a túlszűfolttság csökkentésére az új börtönök építése, valamint a régi, bezárt egységek felújítása. A Belügyminisztérium szerint 2015-ben 764 új férőhelyet létesítenek. 2016-ban egy észak-magyarországi börtönben a férőhelyek száma 500 hellyel fog bővülni.

Mindez azonban nem jelent megfelelő megoldást Egyrészt azért, mert nem állt meg a fogvatartottak számának növekedése. 2013 végén 525 fővel több fogvatartott volt a büntetés-végrehajtási rendszerben 2012 decemberéhez képest, 2014 szeptemberéig pedig további 115-tel nőtt a létszám. Ráadásul a tapasztalat azt mutatja, hogy az építkezések mindig lassabban haladnak, mint az a tervekben szerepel. Az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottságát (CPT) például arról tájékoztatta a magyar kormány 2013 tavaszán, hogy 2014 folyamán kb. 380 új férőhelyet kíván létesíteni, azonban a 2014-es évben nem került sor új férőhelyek átadására.

Megemlíthető az is, hogy a kormány tárgyalásokat kezdeményezett annak érdekében, hogy több fogvatartottat lehessen elhelyezni abban a két büntetés-végrehajtási intézetben, amelyet PPP-konstrukcióban építettek és működtetnek. Amennyiben sikerrel zárulnak a tárgyalások, 2015-ben 720 további fogvatartottat lehet elhelyezni az érintett intézetekben. Ennek eredményeként kismértékben csökkenhet a túlszűfolttság mértéke országosan, azonban a két PPP intézet ugyanolyan túlszűfolttá válik, mint az ország többi büntetés-végrehajtási intézete.

Az új börtönök és/vagy körletek létesítése nagyon időigényes vállalkozás. Ez ugyan valamiféle megoldást kínál, de csak hosszú távon (3-5 év), és csak abban az esetben, ha a börtönpopuláció növekedése megáll.

Hangsúlyozandó az is, hogy az újonnan létrehozott férőhelyek jelentős költségeket keletkeztetnek – többek között – az intézetek működtetéséhez szükséges személyzet alkalmazásával, a fenntartási és folyóköltségekkel, ezek vélhetően további komoly költségvetési problémákhoz vezetnek.

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága 2010-ben arra figyelmeztetett, hogy a tagállamnak konkrét lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy javítsa a fogvatartottakkal való bánásmódot, valamint a börtönökben és más fogvatartási helyeken lévő körülményeket. Ezzel kapcsolatban a tagállamnak nemcsak az új büntetés-végrehajtási intézetek építését kell mérlegelnie, hanem az alternatív, szabadságelvonással nem járó intézkedések szélesebb körű alkalmazását is

4. Szabadságelvonás helyett házi őrizet kellene

Az alternatív intézkedések csekély mértékű alkalmazása tekintetében figyelemre méltó, hogy 2014 elején a 18.042 fogvatartottból 5.053 (28%) volt előzetes letartóztatásban. Tehát több mint 5000 ember ül börtönben anélkül, hogy rájuk a bíróság jogerős ítéletet szabott volna ki.

Ezzel szemben 2014. szeptember 30-án 4721 személy volt előzetes letartóztatásban, egy októberi adat szerint pedig 352-en álltak házi őrizet hatálya alatt. A házi őrizetek száma az elektronikus nyomkövetés ellenére sem emelkedett: 2012-ben 240 házi őrizetet rendelt el a vádirat benyújtása előtt, és hiába van lehetőség az elektronikus nyomkövető eszköz alkalmazására 2013 nyara óta, 2014 első félévében továbbra is csak 230 esetben rendeltek el házi őrizetet a nyomozati szakban a bíróságok.

Ráadásul a házi őrizet nagyságrendekkel kevesebbe kerül, mint a napi több mint 8000 forintra rúgó szabadságelvonás. A zsűfolttság 2014 őszén majd' 170%-os volt azokban a büntetés-végrehajtási intézetekben, amelyekben az előzetes letartóztatást hajtják végre.

2008 és 2013 között az előzetes letartóztatottak száma növekedett. Az ügyészek a rendőrségi kezdeményezések 83%-ban indítványozzák a letartóztatást, és a bírók több mint 90%-os valószínűséggel el is rendelik azt.

Az ENSZ egy munkacsoportja szerint a jogszabályi rendelkezések ellenére az előzetes letartóztatás alkalmazása inkább „mindent megelőző”, mint végső eszköz. Az ENSZ tapasztalatai szerint nyilvánvalónak tűnik a „fogvatartás kultúrája”.

5. A szigorúbb Büntető Törvénykönyv miatt több fogvatartott

Az új Büntető Törvénykönyv 2013. július 1-jén lépett hatályba, és számos bűncselekmény büntetési tételét és szankcióját súlyosította, fenntartotta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését és a három csapásra vonatkozó szabályokat.

A CPT által 2013-as látogatásukkor megkérdezettek többsége, ideértve a büntetés-végrehajtási állomány tapasztalt tagjait is, jelezte, hogy a helyzet valószínűleg romlani fog az új büntetőjogi szabályok 2013. júliusi hatályba lépésével, ami nagy valószínűséggel oda vezet, hogy még több embert fognak szabadságelvonással, és/vagy hosszabb tartamú szabadságvesztéssel büntetni.

Meg kell jegyezni azt is, hogy a **szabadulás időpontjára** vonatkozó rendelkezések valamelyest kedvezőbbek lettek a fogvatartottakra nézve. Ugyanakkor nehéz előre megmondani, hogyan fogják ezek az új szabályok befolyásolni a fogvatartottak számát.

A **tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre** ítélték száma meredeken növekszik. Míg 1999 és 2011 között eltelt 12 év alatt csak 19 embert ítélték életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélkül, 2011 és 2013 között ez a szám több mint duplájára, 46-ra nőtt. Habár az ebbe a kategóriába eső elítéltek száma még mindig viszonylag alacsony, jelentős terhet rónak a börtönrendszerre.

A „**három csapás**” szabályát az új Büntető Törvénykönyv tovább szigorította.

A 2013-ban hatályba lépett új Btk. bevezette a **büntetőjogi elzárás** jogintézményét, amelynek alkalmazását a kormány elsősorban a fiatalok és az első bűntényes elkövetőkkel szemben tartotta kívánatosnak, annak ellenére, hogy a 18. évüket be nem töltöttekkel szemben a nemzetközi jog csak legvégső esetben teszi lehetővé a szabadságelvonást, amelynek egyébként is ultima ratio eszköznek kéne lennie, tehát csak akkor lehetne alkalmazni, ha tényleg semmilyen más büntetés nem látszik célravezetőnek. Ezzel szemben Magyarországon a bevezetést követő 15 hónapban 392 embert ítélt a bíróság elzárásra. Azokat is börtönbe zárták, akik korábban például pénzbüntetést vagy közérdekű munka büntetést kaptak. Ezzel szemben a szabadságelvonással nem járó közérdekű munkát ugyanebben az időszakban csak 128-szor alkalmazták.

6. Szabálysértés miatt a börtönben

A túlzásfoltosság növekedésének további oka az elzárással büntethető szabálysértések körének jelentős bővítése. 2010 előtt a szabálysértési értékre elkövetett lopást nem lehetett szabadságelvonással büntetni, de a vonatkozó jogszabály módosítása elrendelte ennek és egyéb szabálysértéseknek a szabadságelvonással való büntetését. A 2012-es új szabálysértési törvény megtartotta az elzárással büntethető szabálysértések kibővített körét, és lehetővé tette, hogy a „visszaesőket” is elzárással büntessék, még akkor is, ha alapesetben csak enyhébb szankció kiszabása lehetséges. A törvény továbbá lehetővé teszi, hogy az eljárás alá vont meghallgatása nélkül változtassák át a pénzbírságot vagy a közérdekű munkát elzárásra, amennyiben az érintett nem fizeti meg a bírságot, illetve ha nem végzi el a közérdekű munkát.

Az ENSZ is észrevételezte, hogy fogvatartottak azért töltenek elzárást, mert például nem használták a biztonsági övet, törött kerékpárlámpával közlekedtek, piros lámpánál gyalogoltak át az úttesten, alkohol hatása alatt sétáltak az utcán, és így tovább.